

IBI A L'HIVERN: ENFARINAT, ENDANSAT I EMMUSICAT

Unes festes ben diferents

Cristòbal Cabeza

Calendari de Festes d'Hivern de la Comunitat Valenciana, València: Bencas, 2011

*28 de desembre, Ibi (l'Alcoià):
la Justícia Nova ha pres el poder.
En la fotografia, l'alcalde,
el secretari i l'agutzil.*

Per començar a parlar de les festes d'hivern d'Ibi (l'Alcoià), primer us n'he d'explicar unes quantes coses perquè sapigueu almenys un poc el que les envolta. Però tranquils, que serà curtet. Bàsicament cal dir que en estes festes no participa activament tot el poble, no per falta d'interès (encara que també hi ha ibiers a qui els en falta, no penseu que no), sinó més aviat per l'estructura interna de la festa. Les seues característiques fan que no siga capaç d'absorbir tanta gent com per exemple els Moros i Cristians al setembre. Penseu que les festes s'organitzen principalment al voltant de quatre grups de persones: els Enfarinats-Amantats, els *Ballaors* fadrins i casats, i els Tapats. D'estos quatre grups, el dels Enfarinats-Amantats és tancat, és a dir, que el formen les mateixes persones any rere any; els dos de

Ballaors, que si bé son oberts a qualsevol que hi vulga participar, requereixen el coneixement de les danses iberudes; i finalment el dels Tapats, que és el més obert de tots, ja que només cal vestir-se amb roba vella i eixir al carrer a empenyar. A part d'açò, el fet que els dies en què se celebren la major part dels actes no siguen festius, o el que es més, que siguen dies de fer hores extra (Ibi té moltes fàbriques de joguets i ja sabeu el caràcter consumista del Nadal) també fa que la gent no hi participe tan massivament. No obstant això, per a mi, la causa principal perquè estes festes no acullen una quantitat enorme de gent és la següent: no són unes festes a l'estil de les de hui en dia. No són unes festes de beure fins a la matinada, de ballar ofegat als pubs i discoteques de voramar; no són unes festes d'ex-

cés, o amb ànim de traure profit comercial. Són tot el contrari: unes festes de muntanya, de fred, d'eixir abrigat al carrer; són unes festes de xaramita i tabalet, de dansa, de carreres amb els premis de sempre, pollastre i conill; són unes festes de cercaviles, de nades, de pregons, de seguir «el camionet» i riure amb les crítiques dels Amantats. Són unes festes per deixar-se atrapar pels Enfarinats i per disfressar-se de Tapat i ficar-se al rogle a empenyar a *ballaors* i assistents. Són les festes tradicionals dels llauradors ibiers del segle passat i de l'altre i del de més enllà; ves tu a saber des de quan! I és tot açò el que fa que siguen una cosa especial i entranyable; ara bé, no tot el món gaudeix de festes com esta, però els qui ho fem i hi participem ho fem de gust i amb tota la il·lusió del món, siga dia de fer faena o no.

PARLEM DE...

LES FESTES D'HIVERN D'IBI

«...que lo dia de Santa Llúcia cau en dumerje y que per ser dominica de aluent nos pot celebrar la festa aquel dia he per la major part del consell determinat que la trasfeixquen a lendema dilluns y que ningu puga fer faena el tal dia...»

Les festes d'hivern d'Ibi comencen amb la celebració del dia de Santa Llúcia, bé el mateix tretze de desembre, si és cap de setmana, bé el dissabte que el segueix, si no és el cas. Este document de 1636 és la primera referència que en tenim, així que ja podeu fer-vos una idea de l'antiguitat de les festes. Val a dir que les festes van estar quasi quaranta anys sense celebrar-se: des que començà la guerra civil i la posterior repressió franquista, fins al 1981, quan un grup d'amics que les havienviscudes de menuts van aplegar esforços i les van revifar de la cendra. Des d'ací, moltes gràcies, sense vosaltres este article no hauria sigut possible.

Faig referència a este interval de temps en què no hi va haver festes d'hivern perquè, malgrat que el rerefons de la festa és el mateix, han canviat algunes coses des del 1936. Per exemple, el significat del dia de Santa Llúcia era crucial en el passat, ja que era quan es triaven per sorteig el Rei i el Virrei de les Danses, i si l'elegit no es comprometia a organitzar-ho tot, no hi havia festes. Hui en dia, se segueixen triant Rei i Virrei, però és un acte molt més protocolari. No obstant això, el dia segueix sent igual de dinàmic que abans. Al matí, xiquets i xiquetes puguen al tossal de Santa Llúcia; des de l'ermita, amb música de xaramita¹ i tabalet, es llancen ametles, avellanes, confits, fruits secs..., i tots s'afanyen per plegar el Bateig de Santa Llúcia i endur-se bona cosa de llepolies cap a casa. A l'endemà, diumenge, és el dia de les Carreres. Es comença de bon matí a la porta de l'ajuntament amb el Cross Es-

colar, que està dividit per categories. Quan s'ha acabat és el torn de totes les parelles que eixe any s'han compromès a ballar les Danses, tant del grup de fadrins com del de casats i els homes participen a les seues respectives Carrera de Fadrins i Carrera de Casats. Els premis de totes estes carreres són el tradicional pollastre per al primer classificat i el conill per al segon, amb què fer un bon arròs després. Acte seguit té lloc el Sorteig i Proclamació dels Reis de les Danses de què he parlat abans. Després es fa una cercavila fins a la plaça de l'Església, on els *Ballaors* i *Ballaores* dansen per al públic assistent.

La següent cita de les festes és la nit del 23 de desembre. Eixa nit i els dos dies que la segueixen són els de major protagonisme per als Fadrins: el divertit Pregó de festes a lloms d'un burro, els Bandos dels Fadrins i la cercavila amb xaramita i tabalet del dia de Nadal per desitjar els bons dies a les autoritats. En eixes dates, la Unió Musical d'Ibi i l'Associació dels Reis Mags d'Ibi també organitzen el ja tradicional Concert de Nadal i la Cercavila de Nades pel centre del poble.

Bé, això ha sigut ràpid, però us deveu estar preguntant, quan arriben els Enfarinats? Doncs ja van acostant-se, sí. La nit del 27 de desembre n'és el preludi. Les mateixes persones que l'endemà faran d'Enfarinats es cobreixen amb una manta, es puguen al «camionet» i es disposen a fer els Bandos dels Amantats. Comencen així:

Es fa saber..., que en el dia de demà..., no es pot estar..., ni al carrer..., ni a les cases..., ni assomar-se a la finestra..., ni al balcó..., ni estar a la porta..., ni al sol..., ni a la sombra..., ni fer faena..., ni estar parats...; les tendes i comerços..., estaran oberts..., per a comprovar les mesures..., també es revisaran els bars..., en rigorositat...; es posaran multes..., i el que falte a l'Autoritat..., en l'Aixavegó..., anirà a la presó.

Segons ells, l'actuació de les Autoritats Oficials durant l'any no ha sigut gens bona i és necessari un canvi radical, així que proclamen que l'endemà prendrà el poder La Justícia Nova (o els Enfarinats).

En acabar este xicotet parlament, comencen un recorregut pel poble on, fent diverses parades, van criticant a so de ban tot allò que durant l'any ha causat algun comentari o polèmica, sobretot en allò relacionat amb l'actuació del grup de govern o de persones conegudes al poble. És un dels actes que més agrada a la gent perquè son unes cobles carregades de sàtira i humor on mai es diuen noms, sinó que el qui escolta va suposant de qui es parla conforme es narren els fets. Una frase típica per començar pot ser la de «*Es fa saber..., que per ací prop..., però no diré on..., n'hi ha un home...*». En cada ban, la part més esperada, sens dubte, és la del final, quan diuen allò de «*Un consell li donarem...*», ja que és quan ells més posen de part seua i no es tallen ni un pel en donar «bons» consells i dir el que pensen sobre l'afer. Estos versos els ha anat component el grup durant tot l'any alhora que tenien lloc els fets i val a dir que a vegades les crítiques son prou dures, però ja ho diu la dita del poble: «*En els Bandos dels Amantats es diuen les veritats*».

EL DIA DELS ENFARINATS

Ara sí, 28 de desembre, dia dels Innocents o dels Enfarinats, el dia gran de les festes d'hivern d'Ibi. De bon matí, els Enfarinats, que la nit abans havien fet d'Amantats, es reuneixen a la plaça de l'Església per dirigir-se a l'ajuntament i prendre el poder municipal. Van vestits amb roba de colors cridaners, plena de pedaços, amb barret i amb la cara carregada de pintures. En l'actualitat, el grup dels Enfarinats està format per catorze homes casats (condició indispensable), amics de molts anys: l'Alcalde, amb el seu barret de copa alta per marcar autoritat, levitó, medalles i

bandes; el Jutge i el Secretari, l'un amb la maça per als juís i l'altre amb un llibrot per a les multes i rebaixes; i els Agutzils, cadascun amb una faena diferent: fer sonar la corneta i el tabal per anunciar els bans; portar coets, pols, farina i confetti per als multats; i un dels més representatius, el que porta l'Aixavegó, una xarxa per traslladar la palla amb què es persegueix a tot el qui no vol pagar les multes.

vareta li pareix massa xicoteta..., de seguida en demana una altra de més gran. Al moment li'n porten una de ben grossa, de dos metres d'alçària i de la qual pengen cebes, safanòries, pebreres, alls, alfals... El nou Alcalde l'alça repetidament en senyal de triomf i els presents esclaten en aplaudiments i xiulits: comença el dia dels Enfarinats!

Després d'esta presa de poder, el nou Ajuntament es dirigeix al

dues parts entaulen la negociació pel pagament de la multa, que en un principi sol ser elevadíssima, però que amb l'estira-i-amolla, al final esdevé una aportació simbòlica que va destinada íntegrament a entitats benèfiques.

Ah! Però no tot és tan fàcil per als Enfarinats. Com passa en l'exercici de tota autoritat, sempre hi ha algú que no està d'acord amb els nous governants... Així, al vol-

Balladors i balladores preparats per la dansà.

Estos eren els personatge tradicionals, però des que es va recuperar la festa s'hi han afegit de nous, com ara el Fisco amb la seua «lleï de l'embut».

Com deia, des de la plaça de l'Església es posen tots en fila per fer una carrera: el qui arribe primer a l'ajuntament serà l'Alcalde dels Enfarinats (més aviat deixen guanyar a qui el grup a triat com a alcalde, però bo). Així, arribats a l'ajuntament, l'alcalde (l'oficial) baixa a rebre els Enfarinats, es fan les presentacions protocolàries i seguidament es passa a fer la Remuda o relleu de les autoritats. L'alcalde oficial lliura públicament i d'una manera solemne la xicoteta i simbòlica vara de butxaca que representa el poder municipal a l'Alcalde dels Enfarinats, però com que a este extravagant Alcalde, eixa

que serà el seu Quarter General: la plaça de l'Església. Des d'ací i des d'altres punts del nucli antic, els Enfarinats, carregats amb una autoritat absoluta, imposaran durant tot el matí la Justícia Nova. El seu codi de justícia és tan estricte que no entén de classes ni condicions, per això tot el món el transgredeix, es faça el que es faça. Ja ho van anunciar els Amantats la nit anterior.

Així, atrapen (o es deixen atrapar, per ser més exacte) amb l'Aixavegó a tot el qui entra al seu territori i l'acusen de la primera cosa que se'ls passa pel cap. Celebren al mateix carrer un ràpid juí on ja podeu imaginar-vos quin tipus de justícia s'hi aplica i li imposen una multa. Tot seguit traslladen el multat a la presó sense cap mirament ni pietat. Allà, les

tant de les onze, el grup de l'Oposició, que és com són coneguts, arriba a la plaça de l'Església amb l'ànim de llevar-li el poder a la Justícia Nova. És llavors quan comença una batalla sense treva, en què els uns i els altres comencen a llancar-se a tort i a dret tomaques, verdures, pols de colors, coets borratxos... i, com no podria faltar, farina. Malgrat tots els esforços, l'Oposició no aconsegueix llevar-los el poder, i així, amb la seua autoritat refermada (i plens de brutesa), els -ara sí amb tot el sentit de la paraula- Enfarinats es dirigeixen a fer una inspecció pel poble per veure si es compleixen totes les noves lleis. Porten les eines necessàries: un metre descomunal, un litre que val per una arrova, un quilo que en pesa tres, un gruixut llibre de tas-

Plaça major, quarter general dels Enfarinats, des del qual administraran la seua particular i sumariíssima justícia.

ses, una gran lletra de canvi...; amb tot això passen per botigues i comerços de tot tipus revisant mesures i pesos..., i, com és de suposar, tots incompleixen les noves ordenances i són jutjats per la Llei de l'Embut. Com a conseqüència, reben una multa astronòmica que, de nou amb l'estira-i-amolla, acaba convertint-se en un donatiu benèfic.

A les dues, poc més poc menys, després d'haver fet la revisió pel poble, la Justícia Nova i l'Oposició decideixen que ja n'hi ha hagut prou i signen la pau. Per celebrar-ho, munten una gran taula al carrer, a vegades entre neu i tot, i fan una gran perolada de llegum (un plat típic de la contornada) de la qual mengen tots en un ambient de germanor, això sí, sense que segueixquen faltant els coets. En acabar, tots es dirigeixen a l'asil de Sant Joaquim per contar als majors del poble tot el que ha anat succeint durant el dia i per oferir-los la totalitat dels diners que han arreplegat de les multes.

Entorn de les cinc de la vesprada, se'n van de nou al carrer de les Eres per protagonitzar l'últim dels actes dels seu curt mandat. Allà arriben també tots els *Ballaors* i *Ballaores*, perquè el Rei i el Virrei de les danses li demanen permís a

l'Alcalde dels Enfarinats per ballar al carrer. Després d'un breu parlament, l'Alcalde els el concedeix, assumint així que el seu paper a la festa ha arribat a la fi i que des d'eixe moment el Rei de les Danses serà qui la dirigirà. Els Enfarinats, ja mancats de tota autoritat, s'entremesclen en el públic i es retiren fins a l'any següent; el sol ja està ponent-se i la xaramita i el tabalet comencen a sonar: comença la *Dansà!*

LA DANSÀ

Sobre les danses, cal dir que en el passat n'hi havia tretze dies, del 25 de desembre fins al 6 gener, però a dia de hui només en fem dos, el 28 i el 30. Com que el grup de *Ballaors* està dividit en dos, fadrins i casats, els primers són protagonistes el dia 30 i els segons el 28, encara que tots dos ballen els dos dies. La gent que ix a ballar canvia cada any, per això, el Grup de Danses d'Ibi fa unes classes durant tot l'any per ensenyar els diversos balls ibiers a tots els qui volen aprendre i participar en les festes.

El primer dia de dansa, a les 8 del matí, té lloc la *Desperta* amb xaramita i tabalet —ja sabeu com funciona això, no? La veritat és que

tant de bo tinguérem música en directe per despertar-nos tots els dies! Més tard, i durant tot el matí, els *Ballaors* i *Ballaores* fan la tradicional *Arrepleglà*, que consisteix a anar recollint dels botiguers, comerciants i vianants totes les aportacions que vulguen fer per després donar-los-les als ancians de l'Asil.

Al voltant de les quatre, els *Ballaors* casats comencen l'*Arrepleglà* de *Ballaores*, que consisteix a anar casa per casa per anar recollint les respectives *ballaores* de cadascú, sempre acompanyats de xaramiters i tabaleters. En acabar, es dirigeixen tots a l'Asil de Sant Joaquim per donar als majors tot el que han obtingut en l'*Arrepleglà* del matí i per oferir-los un homenatge ballant per a ells.

Des d'allà, al voltant de les cinc de la vesprada, se'n van cap al carrer de les Eres on es troben amb els Tapats i amb tota la comitiva dels Enfarinats. És llavors quan el Rei de les Danses, acompanyat pel Virrei, s'adreça a l'Alcalde enfarinat per demanar-li l'autorització que els cal per ballar al carrer. Després del seu parlament, l'Alcalde accedeix a donar-los el permís i així cessa de totes les seues funcions. El Rei de les Danses és, des d'eixe moment en avant, la màxima autoritat de la Festa.

Com us en deveu haver adonat, han aparegut els Tapats. Són uns personatges molt divertits i, a més, es la manera més fàcil de participar activament a la festa. Només cal vestir-se amb roba vella i ampla, posar-se un parell de coixins, un davant i un altre darrere i fer-se una màscara amb un tros de llençol vell. La cosa és amagar la identitat i el sexe. Els Tapats s'uneixen a la *Dansà* amb la resta de *Ballaors* i sempre porten algun objecte per destorbar els assistents; serveix de tot, des d'un cullerot fins a un ahuixador de mosques passant per un espolsador, un plomer o una pala d'atovir. Conforme transcorre la *Dansà* el Tapats van acostant-se a la gent i canviant la veu diuen: «*No em coneixeràs!*». Ací està la gràcia, que no et reconeguen i empenyar quant més millor; ara bé, si et reconeixen, està obligat a llevar-te la màscara i eixir-te'n del rogle!

En començar a sonar la música, tots plegats, Tapats i *Ballaors* formen el rogle i ballen la Dansa. La Dansa és una peça que, a diferència de les que es ballen a la nit en el Ball del Virrei, es toca amb

xaramita i tabalet. La tonada, amb molt poques diferències, es troba arreu de les anomenades comarques centrals valencianes (nord d'Alacant i sud de València). Quan s'acaba esta peça, s'interpreten les Follies, el significat de les quals és l'acomiadament que fan els *Ballaors* envers les *Ballaores* en agraïment per accedir a ballar la Dansa, per això es toquen tantes Follies com parelles hi haja.

Per acabar al carrer, com sempre al so de xaramita i tabalet es balla l'esperada Jota, en la qual poden participar totes les parelles de públic que ho desitgen i on es fan, improvisadament, moviments, passades o figures que encaixen amb la melodia.

Ja a la nit, a dos quarts d'onze, té lloc el Ball del Virrei al Pavelló Esportiu Municipal. Allí, tant els *Ballaors* fadrins com els casats, i tota la gent del poble que hi va, sopen, xarren i acaben ballant els balls tradicionals, ara ja acompanyats per la Rondalla.

La Rondalla és un grup de gent d'Ibi (veus, bandúrries, llaüts, guitarres, guitarrons, bombardins i percussió) que fan la música tradi-

cional d'este ball. Al seu repertori tenen diversos tipus de cançons com ara fandangos (el Fandanguet Rodaet, el Fandango d'Onil), jotes (la Joteta Enganyà, la Jota del Raconet, la Joteta Agarrà, la Jota de Carrers), i d'altres també molt populars com el Ball de la Safanòria, el Trompot, la Villanera, la Pedreguera, les Seguidilletes de la Foia o la Malaguenya. De nou, estes tonades són comunes a molts pobles del voltant i l'única cosa que canvia d'unes a altres és la lletra i el nom de la cançó.

El segon dia de dansa és pràcticament igual al primer, però per no fusar més en les butxaques de la gent, no és fa una altra *Arreplegà*, sinó que, entorn de les onze, el grup de *ballaors* fadrins van cada any a un barri amb xaramita, tabalet i sonet per ballar allà i apropar un poquet més les Danses a altres parts del poble que no siguen el nucli antic.

La resta del dia és igual a l'anterior, amb *Arreplegà de ballaors*, *Dansà* amb els Tapats al carrer de les Eres i Ball del Virrei a la nit.

A grans traces i passant per alt molts detalls inescrivibles, així són

Ha arribat l'Oposició, però no hi ha lloc per al debat parlamentari: farina, tomaques i coets tenen una major efectivitat.

més o menys les festes d'hivern d'Ibi. Els actes no acaben fins al 7 de gener, amb la Cavalcada dels Reis (o dels Reixos com diem per ací), però eixes coses ja són més comunes arreu. Els orígens de la festa dels Enfarinats la veritat és que són prou incerts; hi ha gent que els ha relacionat amb les saturnals romanes on per estes dates els esclaus passaven a ser els amos per un dia, i si bé és clar que els Enfarinats no en són una evolució directa, si que és cert que l'element d'inversió de rols és present en les dues. El que també sabem és que no fa molt de temps, este tipus de festes eren relativament normals al nostre país, sobretot a l'interior. Llocs com ara Fanzara, Ayódar, Xilxes, Yátova, Villar de Canes, Xóvar, Torrechiva, la Llosa o la Vilavella, erigien Ajuntaments de farsa el dia dels Innocents. A la localitat castellanenca de Suera, els bans on s'anunciaven les festes eren realment pareguts als d'Ibi:

«que cap persona...estigue ni al sol... ni a l'ombra, ...ni drets ni gitats,...baix la multa que marquen...les ordenances municipals».

Però sense eixir de l'àrea de l'Alcoià, podem trobar festes amb

elements provinents certament de la tradició pagana i musulmana que es celebren per Nadal i que comparteixen moltes característiques amb la festa dels Enfarinats, com ara el Ball dels Folls al Camp de Mirra, les Danses dels Reis a Tibi, el dia del Rei Moro a Agost o les festes del Rei Pàtxero a Biar. Quasi totes tenen algun element d'inversió de l'ordre establert i busquen la burla i la diversió, alhora que es faça una arplega de diners per donar-los més avant a alguna entitat benèfica del poble.

No sé si després de llegir l'article teniu una idea més clara del que són les festes d'hivern d'Ibi. No sé si n'havíeu sentit parlar, però si és el cas i ha sigut pels minireportatges que a voltes han fet en Antena 3 o en la tant-de-bo-fora-com-Punt2 Canal 9, segur que no us les esperàveu així. És més, si veniu al poble i les veieu en persona segur que tampoc us pareixeran igual, perquè traure una cosa del seu context no és sempre fàcil, i molt menys quan és una cosa tan àmplia i que implica tantes persones com és una festa.²

El que vull dir francament és que m'ha encantat descobrir que hi ha revistes com esta (salut per

molts anys!) i més encara que m'hagen donat l'oportunitat d'acostar-vos un poquet més estes festes, però també vull dir-vos que no us conformeu amb la simple lectura d'un article, perquè només estareu descobrint la versió que algú (en este cas, jo) us dóna d'uns fets, i el que jo crec que satisfà en realitat es viure i experimentar les coses per u mateix (açò també m'ha servit d'autocrítica, veus?). Així que, amics (si m'ho permeteu), descobrim este país d'una volta per totes!

NOTES

1. En totes les ocasions en què em referisc en l'article a la xaramita i tabalet, són tocats per membres o pel grup sencer del «Grup de Xaramites Castell Vermell d'Ibi».

2. Per sentir la tonada de la Dansa o per saber mes coses de les festes d'hivern d'Ibi podeu visitar <http://www.paisoscatalans.org/ibi>

Els Tapats: la porta a la participació popular en la festa.